

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адамец П. К. К вопросу о выражении референциальной соотносительности в чешском и русском языках. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 15. Современная зарубежная лингвистика. М., 1985. С. 487-497.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М. : Языки русской культуры, 1998. 896 с.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Сов. энциклопедия, 1966. 606 с.
4. Булыгина Т. В., Крылов С. А. Референт. *Русский язык: Энциклопедия*. М. : Дрофа, 1998. С. 410-411.
5. Вандлер З. Сингулярные термы. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 13. Логика и лингвистика (Проблемы референции). М. : Прогресс, 1982. С. 203-236.
6. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. М. ; Л. : Учпедгиз 947. 784 с.
7. Гак В. Г. К типологии лингвистической номинации. *Языковая номинация: Общие вопросы*. М. : Наука, 1977. С. 239-293.
8. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці : Рута, 1999. 336 с.
9. Іваницька Н. Л. Вплив сполучуваності повнозначних слів на утворення компонентів синтаксичної структури речення. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 97-103.
10. Калініченко І. П. Слова мовленнєвої семантики як заміщувані висловлення у тексті. *Семантико-стилістична будова тексту та функціонування одиниць різних мовних рівнів*. К. : Київ. ун-т, 1995. С. 21-24.
11. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. М. : Наука, 1986. С. 37.
12. Ли Ч. Н., Томпсон С. П. Подлежащее и сказуемое: новая типология языков. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 11. Современные синтаксические теории в американской лингвистике. М. : Прогресс, 1982. С. 193-235.
13. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург : Центр проблем диалога, 1997. 754 с.
14. Падучева Е. В. Высказывание и ее соотносительность с действительностью (Референциальные аспекты семантики местоимений). М. : Наука, 1985. 271 с.
15. Палек Б. Кросс-референция: К вопросу о гипертонксисе. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 8. Лингвистика текста. М. : Прогресс, 1978. 256 с.
16. Телия В. Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке. М. : Наука, 1981. 269 с.
17. Уфимцева О. А. Языковая номинация. Ч. 1. Общие вопросы. М. : Наука, 1977. 219 с.
18. Фреге Г. Смысл и денотат. *Семиотика и инферматика*. Вып. 8. М. : ВИНТИ, 1977. С. 181-210.
19. Чехов А. С. Проблемы описания кореферентных и анафорических отношений в языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1980. 19с.
20. Шатуновский И. Б. Семантика предложения и неререферентные слова (значение, коммуникативная перспектива, прагматика). М. : Языки русской культуры, 1996. 400с.

УДК 81'371'367.624

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.2>

**ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ОКАЗІОНАЛЬНИХ ЛЕКСЕМ
У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ**

**EVALUATION COMPONENT IN THE STRUCTURE OF OCCASIONAL WORDS
IN THE LANGUAGE OF THE UKRAINIAN PRESS**

Мироненко О.В.,

orcid.org/0000-0002-9775-6220

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти
Херсонського державного університету*

Оказіоналізми у статті представлено як лексико-семантичні інновації, що репрезентуються складною терміно-логічною аргументованістю, специфічною структурною будовою та семантичною різноплановістю. Як мовознавчий феномен okazіональність надзвичайно пов'язана з культурними, політичними, аксіологічними, соціальними змінами у мовній картині світу. Узуально-оказіонально аналізовані лексеми передають оцінну характеристику у мовній парадигмі соціуму, що виражають темпорально-локальні, синхронічно-діахронічні, прагматичні аспекти реально/ірреального простору. Значну увагу сконцентровано на узуально та okazіонально функціональних іменникам з коно-

тативним значенням, які вправно використовуються у мові української преси. Узуально виражені іменники з конотативним потенціалом характеризуються активною вживаністю, продуктивно функціонально лексичною виразністю. Під оказіонально увиразненими іменниками з конотативним значенням розуміють такі, що класифікуються на лексичні, у яких сконденсовано нову форму та зміст лексеми та семантичні, що репрезентуються новою семантичною наповненістю, а форма виявляється незмінною.

Оцінний компонент є надзвичайно багатограним у площині оказіональних лексем у мові української преси, тому може бути репрезентований різними моделями: а) модель з оцінною шкалою "0 → -" виокремлюється об'єднанням слів, які мали б належати до розряду нейтральних, але через свою значеннєву аргументацію мають яскраво віділене негативне забарвлення, б) модель з оцінною шкалою "0 → +" відображає значеннєвий потенціал лексем, які за своєю будовою мали б належати до нейтральних, але в силу свого семантичного увиразнення набувають виразної позитивної оцінки; в) модель з оцінною шкалою "+ → -" або "- → +" вказує на те, що слова, які раніше вживалися на позначення позитивізму з часом набули негативного увиразнення і навпаки. Семантичний потенціал оказіональних лексем з різним оцінним компонентом може бути виявлений у контексті завдяки: контекстуальним детермінантам, текстовій площині, у якій функціонують зазначені лексеми, асоціативній різноплановості текстової основи тощо.

Оцінний компонент у структурі оказіональних лексем у мові української преси відображає та фокусує інновації, що відбуваються у сучасному соціумі.

Ключові слова: оказіоналізми, оцінний компонент, інновація, лексичні та семантичні оказіоналізми, преса, українська мова.

Occasionalisms are presented in the article as lexical-semantic innovations, which are represented by complex terminological argumentation, specific structural structure and semantic diversity. As a linguistic phenomenon, occasionality is extremely connected with cultural, political, axiological, social changes in the linguistic picture of the world. Orally-occasionally analyzed tokens convey an evaluative characteristic in the language paradigm of society, expressing temporal-local, synchronic-diachronic, pragmatic aspects of real / unreal space. Considerable attention is focused on usually and occasionally functional nouns with connotative meaning, which are skillfully used in the language of the Ukrainian press. Usually expressed nouns with connotative potential are characterized by active usability, productive functional lexical expressiveness. Under occasionally pronounced nouns with connotative meaning, there are those that are classified into lexical ones, in which the new form and content of the token are condensed, and semantic ones, which are represented by new semantic content, and the form is unchanged.

The evaluation component is extremely multifaceted in the plane of occasional tokens in the language of the Ukrainian press, so it can be represented by different models: a) the model with a rating scale "0 → -" is distinguished by combining words the arguments have a bright negative color, b) the model with a rating scale "0 → +" reflects the semantic potential of tokens, which by their structure should be neutral, but due to their semantic expression acquire a clear positive rating; c) the model with a rating scale "+ → -" or "- → +" indicates that words that were previously used to denote positivism over time have become negatively expressed and vice versa. The semantic potential of occasional tokens with different evaluative components can be identified in the context due to: contextual determinants, the text plane in which these tokens operate, the associative diversity of the textual basis.

An valuable component in the structure of occasional tokens in the language of the Ukrainian press reflects and focuses on innovations taking place in modern society.

Key words: occasionalisms, evaluation component, innovation, lexical and semantic occasionalisms, press, Ukrainian language.

Постановка проблеми. У сучасному лінгвістичному просторі оказіоналізми є об'єктом дослідження як у зарубіжних, так і у вітчизняних наукових доробках. Аналізуючи оказіоналізми як лексико-семантичну інновацію, можна виокремити їх різноаспектне наукове тлумачення, складну композиційну структуру, індивідуальну семантичну відтворюваність, специфічну контекстуальну потенційність тощо. Функціонування оцінного компонента у структурі оказіональних лексем у мові української преси набуває актуального значення у лінгвістичному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різні історичні періоди оказіоналізми розглядали у своїх роботах такі вчені як: С. Єрмоленко, Ж. Колоїз, Л. Мацько, О. Мироненко, Є. Отін, О. Турчак, Т. Юрченко та інші, які у своїх наукових дослідженнях сконцентрували увагу на локально-темпоральному ракурсі оказіональних

слів, їх структурній неординарності, значеннєвій відтворюваності тощо.

Постановка завдання. Основною метою виокремленого дослідження є виявлення діапазону оцінного компонента у структурі оказіональних лексем у мові української преси, характеристика семантичного потенціалу аналізованих слів. Реалізація поставленої мети відображає наступні завдання: проаналізувати особливості оказіоналізмів як лексико-семантичних репрезентантів інновації, здійснити структурований аналіз оцінного компонента у парадигмі оказіональних лексем у мові української преси, розкрити семантичний ракурс аналізованих лексем.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових джерелах активно використовують терміни "оказіоналізм" або "оказіональне слово", які набувають різної аргументації у лінгвістичній площині. Характерною ознакою оказіоналізму є випадковість (лат. occasionalis – випадок), тем-

порально-локальна парадигма називання, ситуативна доречність форми та змісту аналізованої одиниці.

У лексикографічних роботах “оказіоналізм” трактується як “незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи норми мовної, що існує лише в певному контексті, в якому воно виникло” [1, с. 451-452], або оказіоналізми це – “мовленнєві явища, які створюються під впливом контексту, ситуації мовленнєвого спілкування для здійснення будь-якого актуального комунікативного завдання, головним чином для вираження смислу, а також експресивного відтінку, часто комічного або іронічного характеру, необхідного в даному випадку” [2, с. 384].

М. Пентилюк аналізує оказіональні слова зі стилістично-функціонального діапазону. Під оказіоналізмами фахівчиня розуміє “індивідуальні неологізми, що творяться письменниками із стилістичною метою і вживаються в художніх творах” [3, с. 30-31].

Усебічний аналіз оказіоналізмів дає змогу виокремити Л. Терентьєвій 12 критеріїв розрізнення оказіональної лексеми: 1) незафіксованість у лексикографічному обігу, 2) порушення норми вживання, 3) асистемність семантики, 4) нерепродуктивність у “готовому вигляді” в комунікативному процесі (тобто належність певному авторові), 5) відчутна інноватика сприйняття лексеми, 6) незвичність вживання, 7) вживання в переносному значенні, 8) обов’язковий експресивний діапазон, 9) відповідна (у порівнянні з узуальним значенням) залежність від контекстної ситуації, 10) факультативність називання, 11) слабка/ нульова властивість потенційних можливостей системи мови, 12) графічне виокремлення на письмі шляхом використання лапок [4, с. 92].

Зважаючи на специфіку оказіонального слова, слід зазначити, що, це «авторський новотвір, котрий вирізняється своєю лексико-семантичною неповторністю та існує в умовах певного контексту, тоді як узуальне слово – це загальноприйнята, загальноновживана одиниця мови, яка зафіксована словниковими джерелами» [5, с. 43].

Надзвичайно актуальним та малодослідженим в лінгвістичній площині вважаємо питання оказіональної та узуальної конотації, де під оказіональною конотацією О. Мироненко розглядає «авторські емоційно навантажені мовленнєві новотвори, що відрізняються своєю лексико-семантичною неповторністю та існують в умовах певного контексту. А узуальна конотація – це

конотація загальноновживаних, загальноприйнятих мовних ресурсів (одиниць)» [6, с. 63].

Досліджуючи діапазон виявлення конотації в іменниках, можна зазначити, що «конотація функціонує в узуально та оказіонально диференційних іменниках. Узуально диференційні іменники з конотативним увиразненням – це кодовані словниками активно вживані, продуктивно функціональні лексичні одиниці. Оказіонально диференційні іменники з конотативним увиразненням відповідно до структури поділяються на лексичні, що мають нову форму та зміст та семантичні, що характеризуються новою змістовою наповненістю, а форма у таких словах лишається незмінною» [7, с. 183].

Вагомий внесок в системі оцінювання зробили С. Хідекель та Г. Кошель, аналізуючи специфіку мовних оцінок. Оцінка як аргументований, соціально-детермінований чинник структури значення лексеми, на їх думку, є трьох видів: “нейтральна, яка виступає в якості точки відліку, норми, відносно якої сприймаються оцінні відхилення в той чи інший бік; позитивна та негативна” [8, с. 13].

На думку О. Мироненко, «нейтральна оцінка (“0”) представлена як норма, шаблон, догма, а певні якісно-кількісні зміни представляють позитивно (“+”) чи негативно (“-”) полюсну характеристику. Хоча шкала оцінок і представлена з полюсами “0” (нейтрально), “+” (добре), “-” (погано), в останніх двох оцінка може варіюватися як дуже добре, краще, найкраще або дуже погано, гірше, найгірше тощо [5, с. 59]. Оцінний компонент у структурній парадигмі оказіональних лексем репрезентує та фокусує інновації, що маніфестують зміни у сучасному соціумі.

Оцінний компонент у структурі оказіональних лексем у мові української преси може бути представлений різними моделями:

а) модель з оцінною шкалою “0 → -” характеризується об’єднанням слів, які мали б належати до розряду нейтральних, але через свій семантичний діапазон мають яскраво виокремлене негативне забарвлення, наприклад: *1. Ну от, демонструючи подекуди сальто, подекуди перевзуваючись на льоту; декларуючи демократію, але практикуючи Зе-монархію; переживаючи регулярні щомісячні стреси від погроз-обіцянок розпуску, Верховна Рада 9-го скликання добігає до великих літніх канікул (Україна молода).* У контекстній площині лексично оказіональний іменник *Зе-монархія* утворився шляхом поєднання частини *Зе-*, що вказує на прізвище Президента України В. Зеленського, та лексеми

монократія, що у ВТССУМ констатується як: «Форма державного устрою, за якого правління здійснює одна особа» [9, с. 688]. У періодичному виданні вжито контекстуальні поширювачі: «регулярні щомісячні стреси від погроз-обіцянок розпуску», які допомагають розкрити конотативне значення іменника, який набув семантики: «політична більшість, яка буде лобювати певні питання». 2. *1 вересня за парти, а далі може бути «гібридка»: як вчитимуться у другий пандемічний рік школярі і студенти* (Україна молода). У назві статті вжито лексично okazіональний іменник «гібридка», який утворився від іменника гібрид, що має значення: «1. Тваринний або рослинний організм, виведений за допомогою гібридизації. 2. перен., розм. Помісь» [9, с. 236] та за допомогою додавання суфікса -к-, зазначимо, що у тексті аналізована лексема набула нового значення: «змішана форма навчання, що передбачає частину занять в аудиторіях, а частину – в дистанційному форматі»;

б) модель з оцінною шкалою “0 → +” відображає семантичний потенціал лексем, які за своєю структурою мали б належати до нейтральних, але в силу свого значеннєвого вираження набувають виразної позитивної оцінки, наприклад: *1. Документальне оформлення чергова Зе-ініціатива отримала в цьому ж році: набув чинності Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів зі значними інвестиціями», а також низка додаткових законопроєктів про податкові та митні пільги, надання яких передбачено зазначеним законом* (Україна молода). Семантичне значення лексично okazіонального оцінно-конотативного іменника *Зе-ініціатива* розкривається у контексті шляхом звернення до словотвірної бази слова. Лексема утворилася шляхом поєднання двох частин: Зе- (що виконує функцію називання прізвища В. Зеленського) та іменника *ініціатива*, що характеризується значенням: «1. Перший крок у якій-небудь справі; почин. // Пропозиція або почин, спрямовані на досягнення чого-небудь. Мирні ініціативи. Висувати ініціативи. // Активна провідна роль у будь-яких діях, заповзятливість. За ініціативою чиєю; З ініціативи чиєї – за чиєюсь порадою, вказівкою, на чиюсь пропозицію. Брати ініціативу у свої руки – випереджувати когось у дії, вчинку; самому братися за керування якоюсь дією. 2. Здатність висувати нові ідеї, пропозиції; уміння самостійно розпочинати яку-небудь справу; заповзятливість» [9, с. 497]. У структурі тексту лексема набуває позитивного значення: «протекція, сприяння з боку Президента України

В. Зеленського», оскільки є контекстні наявні оцінні індикатори: «*підтримку інвестиційних проєктів*», «*надання яких передбачено зазначеним законом*», які підсилюють значення аналізованої лексеми. 2. *Міністри стали по стійці «струнко», а очільник Мінфіну навіть намагався підкласти під вимогу керівника Зе-команди ідеологічну базу. Що, мовляв, у підвищенні до п'яти тисяч є доцільність та можливості. «Це дозволить нам частково покрити дефіцит Пенсійного фонду та прискорити певні процеси в економіці. П'ять тисяч гривень для нас – підйомна історія», – сказав Марченко, маючи на увазі перший етап – підвищення на 300 гривень. А от що стосується наступного етапу підняття, до 6,5 тисячі гривень, то тут оптимізм головного фінансиста країни вичерпався. І він заявив відверто: для цього урядові ще доведеться шукати ресурси* (Україна молода). Семантичне поле лексично okazіонального конотативного іменника *Зе-команда* розкривається шляхом усвідомлення дериваційної бази та контекстній площині. Слово утворилося шляхом поєднання двох частин: Зе- (що виконує функцію називання прізвища Президента України В. Зеленського) та іменника *команда*, що характеризується значенням: «1. Короткий наказ командира за встановленою формою. // Чиє-небудь розпорядження, висловлене коротко, владно. 2. Керівництво якою-небудь військовою частиною; командування. 3. Невелика військова частина, виокремлена в осібну одиницю або сформована для якогось призначення. 4. Екіпаж судна, особовий його склад. 5. Спортивний колектив на чолі з капітаном. 6. Група людей, що виконує якусь роботу. 7. Сигнал, що передається лінією зв'язку і забезпечує автоматичне спрацювання приладів і пристроїв; закодований наказ електронної обчислювальної машини на виконання відповідної операції, що зберігається в її запам'ятовуючому пристрої. Логічна команда. Машинна команда. Команда оператора – звернення оператора системи обробки інформації до керівної програми для здійснення впливу на хід обробки даних» [9, с. 558]. У структурі тексту лексема *Зе-команда* набуває позитивного значення: «члени політичної партії, які підтримують погляди Президента України В. Зеленського», у контексті наявні також оцінні індикатори: «*доцільність та можливості*», які підсилюють значення аналізованого іменника;

в) модель з оцінною шкалою “+ → –” або “– → +” вказує на те, що слова, які раніше вживалися на позначення позитивізму з часом набули негативного вираження і навпаки, наприклад:

1. Луна «**корони**». Польські підприємці скаржаться на брак українських заробітчан (Україна молода). 2. «**Корона**» тисне: скандали через вакцинацію частішають, нових хворих на Covid-19 – більшає (Україна молода). У ВТССУМ слово *корона* характеризується як: «1. Металевий з коштовними прикрасами вінець, що його носять на голові монархи як символ влади. // Зображення такого вінця на гербах, орденах і т. ін. // Те, що своїм виглядом нагадує такий вінець. 2. Влада монарха. // Держава, уряд, влада (у 2 знач.). 3. Світлий ореол навколо Сонця, якого видно під час сонячного затемнення. 4. Те саме, що крона. 5. Верхні кінцеві відростки на рогах в літнього оленя» [9, с. 576]. У тексті семантично okazіональний конотативно виражений іменник *корона* утворився шляхом усічення частини лексеми від слова *коронавірус* та набув нової семантики: «вірус, що зумовлює запалення верхніх дихальних шляхів, бронхів». 3. *Тому й немає конкретики щодо майже всіх питань в усіх коментарях на всіх пресуваннях. Бо ЗЕборотьба з олігархами завершується в найдорожчих кріслах, котрі вони займають під час зустрічей з першими особами країни за дуже щільно зачиненими дверима* (Україна молода). У контекстній площині лексично okazіональний іменник *ЗЕборотьба* утворився шляхом поєднання частини *Зе*, що вказує на прізвище нині керуючого Президента В. Зеленського, та лексеми *боротьба*, що у ВТССУМ констатується як: «1. Сутичка, бійка, в якій кожний з учасників намагається подужати супротивника. // Битва, бій. // Вид

спорту, єдиноборство. // перен. Зіткнення у свідомості людини протилежних думок, почуттів і т. ін. 2. Активне противенство, зіткнення між протилежними соціальними групами, станами, протилежними напрямками, течіями в суспільстві і т. ін. 3. *з ким – чим, проти кого – чого*. Діяльність, що має на меті подолати або знищити кого-, що-небудь. 4. *за що*. Діяльність, скерована на створення, досягнення чого-небудь» [9, с. 93]. У періодичному виданні вжито контекстуальні поширювачі «*немає конкретики щодо майже всіх питань*» та «*завершується в найдорожчих кріслах, котрі вони займають під час зустрічей*», які допомагають розкрити конотативне значення іменника, який набув значення: «домовленість, порозуміння».

Висновки. Проаналізувавши діапазон оцінного компонента у структурі okazіональних слів, можна сказати, що їх семантична парадигма розкривається у текстовому обігу, завдяки семантичним трансформаціям, контекстуальним поширювачам, функціональній різноплановості тощо. Цінність okazіоналізмів виявляється у мові української преси, завдяки тому, що вони передають естетичні, культурологічні, соціальні тощо зміни, що відбуваються в сучасному світовому просторі. Усе актуальнішого звучання набуває питання оцінного потенціалу у структурі okazіональних лексем, що набувають різних семантичних характеристик. У подальших наукових роботах плануємо розглянути лексико-семантичну парадигму okazіоналізмів у площині української літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Українська мова». Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. 3-тє вид., зі змінами і доп. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2007. 856 с.
2. Культура русской речи: Энциклопедический словарь–справочник / Под ред. Иванова Л. Ю. М.: Флинта, 2003. 840 с.
3. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика. К.: Вежа, 1994. 240 с.
4. Терентьева Л.П. Семантика и прагматика лексических окказионализмов: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГУ. М., 1983. 249с.
5. Мироненко О.В. Нові оцінно-конотативні значення прислівників: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01/ Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2010. 223 с.
6. Мироненко О.В. Часово-просторові показники конотації: okazіонально-узуальні одиниці. *Мандрівець*. 2006. №1 (січень-лютий). С. 58-63.
7. Мироненко О.В. Експлікація лексично та семантично okazіональних іменників з конотативним увиразненням у мові української преси. *Нова філологія*. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 83. С. 181-186.
8. Хидекель С.С., Кошель Г.Г. Природа и характер языковых оценок. *Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака*. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та. 1983. С. 11-16.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.